

Debat 1: Meebewegen met klimaatverandering, bodemdaling en water.

Verslag: Heel Holland zakt. 'Er moet een minister van Bodemdaling komen'

De tiende editie van debatreeks *It's the food, my friend!* ging 11 februari 2019 van start. Met verontrustende cijfers en grafieken toonden de sprekers hoe urgent het probleem van bodemdaling is. Landelijke regie is vereist. 'We hebben een minister van Bodemdaling nodig', aldus Hilde Niezen, wethouder in Gouda. 'Zakspecialist' Gilles Erkens pleit voor 'bestuurders met sterke knieën op slappe bodems'.



De Rode Hoed in Amsterdam was goed gevuld met 220 bezoekers, waaronder zo'n 30 boeren, vooral melkveehouders uit veenweidegebieden. Dat het debat actueel was, was 's ochtends in de Volkskrant te lezen: D66 en GroenLinks presenteerden een initiatief om het grondwaterpeil in de veenweidegebieden omhoog te brengen en daarmee de uitstoot van CO₂ te beperken. Dit raakt aan de hoofdvraag van deze avond: hoe kom je tot oplossingen en tot andere voedselsystemen? De sprekers gaan in op de vele aspecten rond klimaat en zakkende bodems. Landschapsarchitect Dirk Sijmons heeft als adviseur aan klimaattafels veel informatie verzameld over de plek van de landbouw binnen de klimaat- en energievraagstukken. Geoloog Gilles Erkens is expert op het gebied van bodemdaling en zet het fenomeen in een historisch en wereldwijd perspectief. Hilde Niezen, wethouder in Gouda, ziet haar stad onder haar voeten wegzakken en bespreekt hoe de partijen binnen ons poldermodel het ingewikkelde probleem kunnen aanpakken. Ten slotte belicht biologisch melkveehouder Sjaak Hoogendoorn de positie van de boer als beheerder van het typisch Hollandse veenweidelandschap en zoekt naar concrete oplossingen. De avond start met de klanken van Muziekcollectief Ludwig. Het korte muziekfragment is een tipje van de sluier van hun project om een onderwaterbeleving ten gehore te brengen; alsof je op verdrinken land een kerkklokje nog kon horen luiden.

Dirk Sijmons: "We zitten aan een planetaire grens."

Landschapsarchitect Dirk Sijmons werd in 2004 de eerste Rijksadviseur voor het Landschap. Hij praat mee aan klimaattafels en geeft advies op het gebied van landbouw en klimaat. Dankzij een 'onvoorstelbare rekenpartij' van anderen kon hij met veel cijfers de omvang van het probleem illustreren: "Als we doorgaan op de huidige weg, zijn we in 13 jaar door de hoeveelheid CO₂ heen die we nog mogen uitstoten volgens de doelstellingen van Parijs."

“We moeten ons dus voorbereiden op maatregelen. Welke rol speelt de landbouw en wat komt er op de landbouw af? In de Noordoostpolder hebben boeren en burgers samen bijgedragen aan de komst van een groot windmolenpark. Dit bottom-up-project is er een voorbeeld van dat we ons gaan aanpassen. De landbouw wordt het toernooiveld waar de energietransitie op geprojecteerd wordt.”



Landschapsarchitect Dirk Sijmons:

“De olifant in de kamer is de omvang van de veestapel.”

Frontale botsing tussen voedselproductie en energietransitie

De landbouw is enorm groot geworden. Landbouw kun je definiëren als: het planmatig bevoordelen van voor de mens interessante soorten. Dat doen we al 10.000 jaar. Als je het gewicht van alle gewerkte landdieren op aarde optelt, dan bestaat 95 procent uit mensen en hun landbouwhuisdieren en slecht vijf procent uit wilde dieren. Van alles wat de vegetatie op onze planeet produceert, is 24 procent direct of indirect bestemd voor menselijke consumptie. Er komt onvoorstelbaar veel broeikasgas vrij bij verandering van landgebruik, zoals bijvoorbeeld de ontbossing in Argentinië voor de aanleg van sojaplantages of de ontbossing in Indonesië voor palmolieplantages. Bovendien leidt dit tot een groot verlies aan biodiversiteit. *“We zitten aan een planetaire grens.”*

Daar komt bij dat we van fossiele brandstoffen af willen. Maar als je de petrochemische industrie wilt veranderen in een biochemische industrie met gebruik van biomassa, dan heb je vier keer de oppervlakte van Nederland nodig. *“We koersen af op een frontale botsing tussen de wereldvoedselvoorziening en de energietransitie.”*

Wanneer je de landbouwproductie in kilogrammen per hectare in Nederland vergelijkt met de productie in andere landen, dan lijkt Nederland op alle fronten gouden medailles te verdienen, zowel in de plantaardige als dierlijke teelt. Na de Tweede Wereldoorlog heeft Nederland volop ingezet op productiviteitsverhoging via ruilverkavelingen (het grootste project in onze geschiedenis) en schaalvergroting. Ook diepe, stabiele waterpeilen droegen bij. Maar bekijk je de neveneffecten die deze landbouw heeft op energieverbruik, biodiversiteitsverlies, ammoniakemissie en pesticidegebruik, dan blijkt Nederland binnen Europa ook daar de twijfelachtige eer te hebben gouden medailles te verdienen.

In- en uitademen van levend landschap

Klimaatverandering leidt tot langere perioden van droogte en meer overvloedige regenbuien. Dan ontstaat de behoefte om regenwater beter te kunnen opvangen en vasthouden. Maar in Nederland is in de afgelopen eeuw het verharde oppervlak 250 maal toegenomen en het aantal natte gebieden is sterk afgenomen. De mogelijkheid om plaatselijk en tijdelijk water op te slaan is dus sterk verminderd. In steden moeten daarom minder tuintegels, meer grassdaken en meer waterpleinen komen en in het landelijk gebied meer opslagbekkens.

Een veel lastiger vraag is: hoe hou je de temperatuurstijging binnen de perken? Sijmons is bij verschillende klimaattafels gevraagd om advies te geven. Het rapport dat zijn bureau H+N+S voor landschapsarchitectuur heeft samengesteld heet *Klimaatmaatregelen in een leefbaar landschap*. De

taakstelling die de sectortafel Landbouw en Landgebruik moet halen, is een reductie van 3,5 megaton CO₂ in 2030.

Het zou een wenselijke aanpak zijn om het 'in- en uitademen' van CO₂ door het levende landschap meer in balans te brengen, vindt Sijmons. Door aanpassingen in land- en bosbouw kan de koolstofkringloop rond worden gemaakt. In nieuwe natte gebieden is ruimte voor natuur, natte teelten en nieuwe aangroei van veen.

Het is volgens Sijmons van grote invloed geweest dat het regeerakkoord de voorkeur gaf aan technische maatregelen boven volumemaatregelen om klimaatproblemen in de landbouw aan te pakken. Wanneer alle denkbare technieken worden toegepast, kan Nederland de doelen van 2030 nog wel halen. Maar dan is de rek er uit en zal de Nederlandse landbouw in 2050 een bovenmatig deel uitmaken van de 10 megaton die Nederland als geheel aan emissieruimte heeft. *“De olifant in de kamer is de omvang van de veestapel.”*

Het wordt een kwestie van finetunen met de juiste gebiedsmaatregelen op de juiste plek. Kies je voor voortzetting van het huidige gebruik, dan is het veen straks opgebrand. Aanpassingen gaan in de richting van een hoger grondwaterpeil, minder vee en meer natte teelten en broekbossen.

Businesscase

De energietransitie zal volgens Sijmons grote gevolgen hebben voor het landelijk gebied. Het saldo van een zonnepark is zonder subsidie €21.000 per hectare en kan met SDE-subsidie zelfs oplopen tot €59.000 per hectare. Een goed salderend gewas als aardappels levert slechts €8700 op. Daar ligt duidelijk een businesscase en het is duidelijk dat er rond schakelstations projectontwikkelaars rondlopen die grond van boeren willen kopen. Gaan enkele 'bingo-boeren' daarvan profiteren? Of kunnen zonneakkers en zonneweiden een vliegwiel vormen voor een economisch gezonde landelijke ontwikkeling? Naar verwachting gaat het om 0,44 tot 3,7 procent van het landelijk gebied. Er is een gebiedsgerichte aanpak nodig om zonneparken te reguleren en maatregelen te ontwikkelen die CO₂-aanpak combineren met verdienmodellen én met biodiversiteit en waterkwaliteit.

De uitwerking hiervan had in de REKS kunnen liggen, Regionale Energie en Klimaat Strategieën, maar tot grote verbazing en teleurstelling van Sijmons is de 'K' uit dit programma weggeknipt. Nu is de RES ervan over. Daardoor krijgt de landbouw binnen het programma veel minder aandacht.

“Dit is niet mijn idee”, verduidelijkt hij na een vraag uit de zaal of zonneakkers in Nederland wel zo gewenst zijn, terwijl Saoedi-Arabië daarvoor een betere plek lijkt, *“maar ik zie dat het oogsten van energie rendabeler dan het oogsten van voedsel.”*



Een melkveehouder vraagt zich af waar hij heen moet, als in Nederland geen plek meer is. Bovendien is zijn CO₂ footprint veel kleiner dan de CO₂ footprint van boeren in het buitenland. Volgens Sijmons gaat die vergelijking niet op, want hij moet zich vergelijken met de beste boeren uit andere landen, niet met de gemiddelden.

Een gepensioneerd melkveehouder vertelt dat zijn zoon een bedrijf heeft in Waterland met 100 koeien op 50 hectare. *“Hebt u Nederland van boven gezien afgelopen zomer?”*, vraagt hij aan Sijmons. *“En hebt u gezien dat Waterland het enige gebied was dat groen is gebleven tijdens de droogte? Waar de koeien gewoon buiten konden lopen en goed te eten hadden? Ziet u niet wat een mooi stabiel systeem het is?”* Sijmons antwoordt dat er mogelijkheden zijn met maatregelen als onderwaterdrainage, al vraagt dat nieuwe investeringen. Hij geeft er de voorkeur aan om alleen plaatselijk natte gebieden te maken.

Een akkerbouwer benoemt dat het als een verwijt overkomt dat de boeren zich op technische maatregelen hebben gestort. Maar de omvang van de veestapel hangt samen met de grote vraag naar zuivel en vlees. Als die in de toekomst gaat afnemen, gaat de veestapel vanzelf krimpen. Het werkt niet om dat vanaf de tekentafel te regelen. Volgens Sijmons gebeurt dat ook niet aan de tekentafel, de keuzes worden op bedrijfsniveau gemaakt. Maar als in 2030 alle technische maatregelen zijn toegepast, zal blijken dat de doelen van 2050 onmogelijk te realiseren zijn.

Gilles Erkens: “In 1000 jaar zijn we van plus 2 naar min 3 meter gezakt.”

De bijnamen van de volgende spreker zijn veelzeggend: ‘Mister bodemdaling’ en ‘de zakspecialist’. Gilles Erkens is geoloog bij het gezaghebbende onderzoeksinstituut Deltares. Op zijn openingsdia toont hij een weiland met daarnaast een vaart die meters hoger ligt. *“Vroeger lag het land hoger dan het kanaal. In duizend jaar zijn we van plus twee naar min drie meter gezakt.”*

Nederland is niet het enige land dat worstelt met bodemdaling. In Jakarta stroomde de zee de stad binnen en moest de muur die de stad beschermt tegen de zee met enkele meters worden verhoogd. In Tokyo daalde de bodem ruim vier meter sinds 1990, maar door maatregelen is het bodemniveau daar nu stabiel.

Onze voorvaders gingen het veengebied aanvankelijk ontginnen ten behoeve van de akkerbouw. Toen het voor akkers te nat werd, gingen er koeien in en dat was het begin van grootschalige melkproductie. Om de melk te kunnen bewaren, maakte men kaas. We hebben dus twee nationale iconen aan bodemdaling te danken, want zowel kaas als molens hebben er een directe relatie mee. Veel mensen hebben het gevoel dat die bodemdaling na 1000 jaar wel eens ophoudt, maar dat is niet zo. Prognoses tonen dat de daling in een zorgelijk tempo doorgaat, omdat we klei- en veengronden blijven draineren. Daar komt bij, dat de nieuwste prognoses van zeespiegelstijging ernstig zijn, zodat het bodempeil en het zeewaterpeil nog verder uit elkaar komen te liggen.



Geoloog Gilles Erkens:

“We zitten in een lock-in.”

Waarom is het na 1000 jaar urgent?

Waarom is de aanpak nu opeens urgent, na 1000 jaar en 250 generaties? Waarom zou de 251^{ste} generatie in actie moeten komen? Ten eerste omdat de bodemdaling cumulatief is: hij gaat nooit meer omhoog. Bovendien wonen er nu negen miljoen mensen in het slappe bodemgebied. Daar komt bij dat we er nu veel meer over weten: over de mogelijkheden om de daling te verminderen, over de relatie met de klimaatproblematiek én over de enorme kosten die nu en in de toekomst gemaakt moeten worden. Veel kosten blijven nu nog verborgen, omdat ze worden weggeschreven in andere potjes. Tot 2050 is er 16 miljard euro nodig om schade aan funderingen van huizen te herstellen en 6 miljard voor het herstel van infrastructuur.

We kunnen de CO₂-doelen en de afspraken uit het klimaatakkoord niet halen als we de veendaling niet aanpakken. Daar komt bij dat de afbraak van veen in de toekomst nog sneller verloopt door de temperatuurstijging. We moeten dus keuzes gaan maken: anders gaan bouwen, maatregelen nemen die bodemdaling tegengaan en aanpassingen in de ruimtelijke ordening.

Lock-in

In de afgelopen duizend jaar hebben we ons altijd aangepast door hogere dijken te bouwen en steeds meer te bemalen. We hebben nooit geprobeerd de bodemdaling te stoppen. *“We zitten vast in één manier van denken”,* zegt Erkens, *“een lock-in.”* Om daar uit te komen is veel kennis nodig. *“En bestuurders met stevige knieën op slappe bodem.”*

Bij het onderzoek ‘Omhoog met het veen’ bleek dat bodemdaling te stoppen is en dat veen zelfs opnieuw kan aangroeien. Maar er is nog veel meer onderzoek nodig. Het ontwikkelen van moerasnatuur en natte teelten is een mogelijkheid, maar hoeveel methaan komt er dan vrij? Die kennis ontbreekt.

Via de Nationale Informatievoorziening Bodembeweging (NIB) wordt nu geprobeerd om gegevens te verzamelen en te analyseren om tot Maatschappelijke Kosten-Baten Analyses te komen (MKBA's) en vervolgens tot maatregelen.

Hilde Niezen: “We zijn wereldkampioen dweilen met de kraan open.”

Hilde Niezen is wethouder in de gemeente Gouda, waar gevels en straten verzakken en de schade aan funderingen en rioleringen enorm is. *“We zijn wereldkampioen dweilen met de kraan open”,* vertelt ze bij een dia die allerlei herstelwerkzaamheden toont. En wat ook op een wedstrijd lijkt: de bodem daalt sneller dan zeespiegel stijgt. Niezen zet zich vol bevoegenheid in voor het vinden van oplossingen. Ze is voorzitter van het Platform Slappe Bodem en initiatiefnemer van het Kenniscentrum over Bodemdaling in het Groene Hart.

Wie zijn de partijen in het Nederlandse poldermodel die samen tot maatregelen moeten komen en wat is hun rol? Het gaat om Waterschappen, gemeenten, provincies, boeren en het Rijk. De Waterschappen beheren vele duizenden peilvlakken en zorgen ervoor dat het waterniveau past bij de gebruiksfunctie van elk gebied. Zij zijn de ‘waterdragers’ en zorgen ervoor dat we in Nederland kunnen leven.

Ondergronds museum

De gemeenten zijn de *klusjesmannen* die verzakkende gebouwen en rioleringen blijven repareren. Je zou in Gouda een ondergronds museum kunnen openen om de historische ontwikkeling van houten, metalen en betonnen funderingen te tonen. Het hout gaat rotten door grondwaterspiegeldaling. Gebouwen op metalen fundering zakken mee met de bodem, wat grote problemen geeft als de buurhuizen op betonnen palen staan. Dan ontstaan grote scheuren. Gouda heeft studies laten uitvoeren met maatschappelijke kosten-baten analyses. Er moeten lastige keuzes gemaakt worden, want bij de ene oplossing heeft de één pech, en bij een andere oplossing de ander. Uiteindelijk is het de bewoner die via belastingen en waterschapsheffingen de rekening krijgt.

De rol van de Provincie is de *sleutelbewaarder* van het geheel. Zij gaan over de ruimtelijke ordening. De afstand tot boeren en burgers is vrij groot en de Provincie vindt het lastig om keuzes te maken.

Noord Holland kwam wel met beleid om het waterpeil in de veenweidegebieden te verhogen, maar dat leverde groot protest op van boze boeren bij het Provinciehuis. Het zou het einde zijn van koeien in de wei en van veel boerenbedrijven. Niezen: *“Je kunt zo’n besluit niet nemen zonder overleg met de boeren.”*

Zondebok

De boer wordt vaak als *zondebok* gezien. Het is makkelijk om iemand de schuld te kunnen geven, maar wat moet je als boer? Boeren zitten vast aan duizenden regels. Ze werken op het scherpst van de snede. Schaalvergroting en efficiencyverbetering hebben geleid tot een landbouwsysteem dat melkpoeder produceert voor China en insecten en weidevogels laat verdwijnen.

De laatste partij aan de polderoverleg-tafel, het Rijk, zou de *regisseur* moeten zijn die de grote lijnen uitzet. Maar er zijn vijf verschillende ministeries bij betrokken die elk hun eigen potjes en budgetten hebben. Tot nu toe worden oplossingen vooral van onderop aangedragen.

“Er zou een minister van Bodemdaling moeten komen”, stelt Niezen. *“Het Rijk zou ik nu typeren als een geldschieter die maar moeilijk uitbetaalt.”*

De partijen in het poldermodel zijn dus de waterdrager, de klusjesman, de sleutelbewaarder, de zondebok en de geldschieter. *“Als we niets doen, dan verandert er niets en laten we ons land onder onze voeten verdwijnen om melkpoeder naar China te kunnen verkopen. Willen we dit?”*, is de retorische vraag die Niezen stelt.

Om het anders te doen moeten we het systeem veranderen. Dat vraagt om de inbreng van andere waarden dan alleen maar euro’s. Wat kunnen we daar zelf aan doen, terwijl we ook in datzelfde systeem gevangen zitten? *“Dat houdt mij persoonlijk erg bezig. Met ons project in de binnenstad timmeren we aan de weg. Het klinkt allemaal heel moeilijk, maar ik ben er heel optimistisch over. Want als de wil om te veranderen er is, dan komt het goed.”*



Wethouder Hilde Niezen:

“De bodem daalt sneller dan de zeespiegel stijgt.”

Tegeltax

Iemand uit de zaal die zich leek en kunstenaar noemt, ziet overal betegelde voortuinen oprukken die eraan bijdragen dat de bodem geen water meer kan opnemen. Zou het niet mogelijk zijn tuintegels te verbieden in het belang van Nederland, vraagt hij zich af. Iemand anders vult aan dat er in Duitsland al een belasting op tuintegels is ingevoerd.

Hilde Niezen voelt meer voor positieve prikkels voor het verwijderen van tegels en het stimuleren van groene daken.

“En wat zou je regelen als je staatssecretaris van Bodemzaken zou zijn?”, vraagt Felix Rottenberg.

Niezen: *“Ik zou ervoor zorgen dat er alleen nog waterdoorlatende tegels te koop zijn.”*

Rottenberg oppert nog een idee: een Commissaris Bodemdaling, vergelijkbaar met de huidige Deltacommissaris.

Sjaak Hoogendoorn: *“Ik ben verknocht aan het veen”*

Biologisch melkveehouder Sjaak Hoogendoorn ziet een nieuw tv-programma voor zich: Heel Holland zakt, met ‘de zakspecialist’ in de jury. Zijn bedrijf met 55 koeien op 82 hectare ligt in IJpendam, op een kwartier afstand van Amsterdam Centraal. *“Dat is uniek in de wereld. Ik ben verknocht aan de veengrond vanwege de unieke natuur en het typisch Hollandse landschap.”* In Noord-Holland ligt nog 1500 hectare vaarland: land dat alleen per boot bereikbaar is. Zelf heeft Hoogendoorn 15 hectare vaarland. Zijn koeien kunnen via legerpontons naar de eilanden oversteken.

Hoogendoorn is al dertig jaar actief op het raakvlak van landbouw, natuur en milieu. Hij is voorzitter van agrarische natuurvereniging Water, Land & Dijken, waar 500 boeren lid van zijn. Vanuit deze rol heeft hij, samen met Landschap Noord-Holland, het initiatief genomen voor het Innovatieprogramma Veen, dat met praktische experimenten op zoek is naar oplossingen die economisch rendabel zijn. Het onderzoeksprogramma richt zich op natte teelten en de toepassing van onderwaterdrains en verricht ook metingen naar bodemdaling, gasmetingen (CO₂, lachgas en methaan) en effecten op de biodiversiteit.

Lisdodde (rietsigaar) biedt als natte teelt mogelijkheden voor toepassing in plaatmaterialen en isolatie. Azolla (kroosvaren) bevat hoogwaardig eiwit dat interessant is voor veevoer of misschien straks in een plantaardige hamburger. De eerste experimenten in 2018 kampten nog wel met kinderziektes. In de lisdodde was het probleem dat de ganzen het erg lekker vonden. De Azolla kreeg last van een ziekte en zakte naar de bodem.

De resultaten van de experimenten met onderwaterdrains die het veen bij droogte nat houden en bij regen water afvoeren, zagen er positief uit. De praktijkproef liet zien dat de drukdrains het waterpeil plaatselijk goed kunnen beïnvloeden en dat het peil niet ver onder de 30 centimeter hoeft te zakken. Alleen tijdens de enorm lange droogte afgelopen zomer konden de drains het niet helemaal bijhouden. *“Hiermee willen we 80 tot 90 procent reductie van de bodemdaling bereiken.”*



Melkveehouder Sjaak Hoogendoorn:

“We weten nog te weinig, er zijn meer experimenten nodig.”

Toekomst staat op het spel

Dat er veel boeren in de zaal zitten, geeft wel aan dat er iets aan de hand is, zegt Hoogendoorn. *“De toekomst van de melkveehouderij staat op het spel.”* In december kwamen er 100 trekkers naar het Provinciehuis in Haarlem uit protest tegen de plannen om te stoppen met ontwateren. *“Die oplossing is veel te eenzijdig en er is nog veel te weinig bekend, dus eerst is meer onderzoek nodig.”*

Het probleem moet niet alleen naar de boeren geschoven worden. Het is duidelijk dat de afbraak van veen momenteel zorgdraagt voor 2 tot 4 procent van de totale Nederlandse CO₂ uitstoot. Maar CO₂ uit veen voelt heel anders dan CO₂ uit industrie en verkeer. De uitstoot uit veen is er al duizend jaar, maar door de grote uitstoot uit industrie en verkeer wordt het nu als probleem gezien.

De bodemdaling in stad en platteland wordt vaak op één hoop gegooid, maar het zijn verschillende problemen die los van elkaar staan en om verschillende oplossingen vragen. Niet alleen veen zakt. Ook kleigebied De Beemster zakt 2 millimeter per jaar. De bodemdaling in het stedelijk gebied wordt veroorzaakt door druk van de gebouwen.

De bodemdaling in het landelijk gebied komt door de ontwatering, maar als je het gebied onder water zet, is de kans dat er meer methaan en lachgas ontstaat zeer groot.

Hoe verder?

Hoe nu verder? Hoogendoorn: *“Dat is de grote uitdaging, want er staat veel op het spel. Ja, de veestapel mag best wat krimpen, maar er lopen al een half miljoen minder koeien in Nederland dan in 1980.”* Toch durft hij te stellen dat vernatting in de landbouw moet. Ook vindt hij dat boeren het gesprek over vermindering van de veestapel moeten aangaan. Maar boeren verzorgen wel het iconische Hollandse landschap en dat moet behouden blijven. *“Duw boeren niet met een kluitje in de lisdodde.”*

Er is gedegen onderzoek nodig met pilots en experimenten, waar boeren nauw bij worden betrokken. Met positieve prikkels kunnen ze met nieuwe teelten aan de slag, maar dat vraagt tijd. Nieuwe gewassen hebben een generatie nodig, want een melkveehouder wordt niet zomaar een akkerbouwer. Per polder is maatwerk nodig. *“En zet piketpalen uit, zodat iedereen weet waar hij aan toe is, bijvoorbeeld een beperking van de bodemdaling van 50 procent in 2030 en van 75 procent in 2050.”*

Met een sfeervolle dia sluit hij zijn verhaal af, een koe in de ochtendmist met een prachtig opkomende zon: *“Is dit de nieuwe veehouderij die het licht ziet? Of is dit de laatste koe die het licht uit doet?”*

Forum: ‘De oplossing komt niet louter van onderop’

Het forum met alle sprekers begint met een vraag aan Dirk Sijmons: wat heeft hij deze avond geleerd? Wat er voor hem bovenuit steekt is dat er gedegen onderzoek en pilots nodig zijn, die moeten worden uitgewerkt in de twintig jaar die we nog hebben. *“Ik denk dat er overal regionale initiatieven zullen opduiken en dat op basis daarvan regionaal maatwerk kan ontstaan. We hebben duizend jaar geleden een veenbrand aangestoken. Hoe blussen we die? Met welke maatregelen?”*

Hilde Niezen reageert dat ze de samenwerking met betrokkenen weliswaar zeer belangrijk vindt, maar ze gelooft niet in een oplossing louter van onderop. *“Ik zou graag een nationaal programma voor bodemdaling zien.”*

Gilles Erkens vindt dat we in een nare situatie zitten: we moeten onderzoek doen om te weten hoe we moeten ingrijpen, maar ingrijpen is zo urgent dat er eigenlijk geen tijd is om op onderzoeksresultaten te wachten. Wat mist is meer sturing vanuit het Rijk. Een medewerkster van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat geeft in een reactie aan dat er op landelijk niveau al veel meer overleg plaatsvindt dan enkele jaren geleden. Felix Rottenberg: *“Iedereen schuift de bal door naar de ander.”*



Drains

Hoe duurzaam zijn de drukdrains waar zoveel van wordt verwacht? Van welk materiaal worden ze gemaakt en hoe lang gaan ze mee? Is er voldoende capaciteit om het hele Groene Hart te voorzien van pompwater? Sjaak Hoogendoorn antwoordt, dat ze nu van plastic zijn en 25 jaar meegaan. De mogelijkheden van bio-afbrekbare materialen worden onderzocht.

Stad en platteland

Wat is nu eigenlijk de relatie tussen de bodemdaling in de stad en op het platteland, is een vraag uit de zaal. Erkens legt uit dat er feitelijk geen relatie is en dat ze elkaar niet beïnvloeden. De bodemdaling op het veen wordt veroorzaakt door afbraak van veen dat droog komt te liggen. Daar komt CO₂ bij vrij. De bodemdaling in de stad ontstaat doordat de ondergrond inklinkt onder het gewicht van alle bebouwing. Daar komt geen CO₂ bij vrij. *“Het is dus niet zo dat de verzakkingen in de stad stoppen wanneer de boeren hun land onder water zetten.”*

Melkpoeder naar China

Een melkveehouder in de zaal reageert op de uitspraken over Nederlands melkpoeder in China en over de omvang van de veestapel als olifant in de kamer. Zulke typeringe voeden de gedachte dat we kortzichtig bezig zijn. Maar voedsel blijft nodig, stelt hij. Schieten we ons niet in de voet als we de veestapel verkleinen? Dirk Sijmons: *“We hebben echt een hele grote veestapel in Nederland, terwijl we het veevoer niet uit eigen regio kunnen winnen. De vraag is of dat een duurzaam systeem is.”* Ook Sjaak Hoogendoorn durft als veehouder te zeggen dat de sector wel mag nadenken over de vraag of het mogelijk is om minder vee te houden. Het zal hoe dan ook vanzelf gebeuren, stelt hij. Omdat de perspectieven in de landbouw niet rooskleurig zijn en er te weinig opvolgers zijn, houden bedrijven er in de loop van de tijd vanzelf mee op.

Verslag: Ellen Winkel

Fotografie: Michiel Wijnbergh

Het volgende debat in de serie It's the food, my friend! vindt plaats op maandag 18 maart in De Rode Hoed in Amsterdam en gaat over de werking van de grondmarkt en hoe deze duurzame voedselproductie frustreert. Kaarten op www.rodehoed.nl/its-the-food-my-friend

*Organisatie: Wouter van der Weijden, Stichting Centrum voor landbouw en Milieu
Bert van Ruitenbeek, bureau Ecominds
Felix Rottenberg
in samenwerking met de Rode Hoed.*

